

ERNST SIEGMANN

Τακτικού καθηγητοῦ

τοῦ Παν/μίου Würzburg

Δυτ. Γερμανίας

Η ΠΗΝΕΛΟΠΗ ΚΑΙ ΟΙ ΜΝΗΣΤΗΡΕΣ ΤΗΣ*

Στὴν Ὅμηρου Ὀδύσσεια ἐκτίθεται μιὰ ἰδιαίτερα πολὺπτυχη πραγματικότητα, στὴν ὁποία παίρνουν μέρος οἱ πιὸ διαφορετικὲς δυνάμεις καὶ τὰ πιὸ διαφορετικὰ πρόσωπα. Κάθε δύναμη καὶ κάθε πρόσωπο ἔχει διαφορετικὰ ἐνδιαφέροντα, τὰ ὁποία καὶ προσπαθεῖ νὰ ἐπιβάλει ἢ ἔστω νὰ ὑποστηρίξει εἴτε σὲ μιὰ κοινὴ προσπάθεια μαζί μὲ ἄλλα πρόσωπα μὲ τὰ ἴδια ἐνδιαφέροντα εἴτε σὲ μιὰ ἀτομικὴ προσπάθεια, καὶ μάλιστα συχνὰ σὲ βάρος τῶν ἐνδιαφερόντων ἄλλων. Τὸ πολὺπτυχο αὐτῆς τῆς πραγματικότητος κινεῖ πάντοτε τόσο τοὺς ἀναγνώστες καὶ ἀκροατὲς αὐτῆς τῆς ἱστορίας ὅσο καὶ τὴν ἔρευνα, δηλαδὴ τὴν κλασσικὴ φιλολογία, στὴν ἀναζήτηση τοῦ νοήματος καὶ τοῦ τρόπου τῆς γένεσης ἐνὸς τέτοιου ἔργου.

Ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ 18ου αἰώνα, ἥτοι ἀπὸ τὸν χρόνον συγγραφῆς τῶν «Προλεγομένων στὸν Ὅμηρον» ἀπὸ τὸν Friedrich August Wolf, ἔχουν διατυπωθεῖ καὶ ἀναπτυχθεῖ πολυάριθμες ὑποθέσεις γιὰ τὴν ἀπάντηση αὐτῶν τῶν ἐρωτημάτων. Οἱ ὑποθέσεις αὐτὲς ἀρχίζουν μὲ τὴν θέση ὅτι ἡ Ὀδύσσεια εἶναι τὸ ἐνιαῖο καὶ ὑπέροχο ἔργο ἐνὸς καὶ μόνον ποιητῆ καὶ τελειώνουν μὲ τὴν θέση ὅτι ἡ Ὀδύσσεια ἀποτελεῖ μᾶλλον μιὰ μέτρια σύνθεση ἀπὸ λίγα ἢ πολλὰ ἀνεξάρτητα ἀρχικῶς ποιήματα ποὺ ἔγινε ἀπὸ κάποιον κατώτερον διασκευαστὴ ἢ γραμματικόν.

Ἀπὸ ὅλα αὐτὰ τὰ ποιήματα, τὰ ὁποία σύμφωνα μὲ τὴν ἀποψη ὀρισμένων κάποτε ὑπῆρξαν, δὲν σώζεται βέβαια τίποτα. Τὰ μεμονωμένα

* Τὸ θέμα αὐτὸ ἀνέπτυξα στὰ γερμανικὰ τὴν 10ῃ Ἀπριλίου 1979 ὑπὸ μορφήν διαλέξεως ἐνώπιον τῶν Δ/ετῶν φοιτητῶν τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

αὐτὰ ποιήματα εἶναι κανεῖς ἀναγκασμένος νὰ τὰ ἀνασυνθέσει μὲ βάση τὴν σημερινὴ Ὀδύσειαν. Γιὰ τὸν σκοπὸ αὐτὸν χρησιμοποιοῦνται πρῶτον οἱ λεγόμενες ἀντιφάσεις πού ὑπάρχουν ἢ, καλύτερα, φαίνεται ὅτι ὑπάρχουν σ' ἓνα τμῆμα τῆς Ὀδύσειας σὲ σχέσιν μ' ἓνα ἄλλο, καὶ δεύτερον οἱ διαφορὲς ποιότητος μεταξὺ τῶν διαφόρων τμημάτων τῆς Ὀδύσειας.

Εἶναι ὅμως σαφὲς ὅτι οἱ ἀντιφάσεις δὲν ἐξηγοῦνται ἀπλῶς μὲ τὸ νὰ λέγει κανεῖς ὅτι ἡ ἄποψις α' ἅπαντ' α' ἓνα ἔπος καὶ κατὰ συνέπεια ἡ ἀντίθετη ἄποψις β' πρέπει ἀναγκαστικὰ νὰ ἀνῆκει σ' ἓνα ἄλλο ἔπος. Ἔτσι θὰ εἶχε κανεῖς δύο ἔπη, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀποτελέσθηκε ἡ Ὀδύσεια.

Ἄν ἦταν ὅμως τόσο εὐκόλο νὰ ἐξαλείψει κανεῖς τὶς ἀντιφάσεις, τότε τὸ ἐρμηνευτικὸ ἔργο δὲν θὰ εἶχε καμμιά ἀξία. Ὑπάρχουν βέβαια πολλὰς μέθοδοι γιὰ νὰ ἐξηγηθεῖ μιὰ ἀντίφασις. Ἔτσι εἶναι π.χ. δυνατό, γιὰ νὰ ἀναφέρουμε μιὰ μόνο, τὶς ἀντιφατικὰς ἀπόψεις νὰ τὶς ἔχουν προκαλέσει τὰ διαφορετικὰ ἐνδιαφέροντα, τὰ ὁποῖα ἀντιπροσωπεύουν τὰ διάφορα πρόσωπα τοῦ ἔπους. Ἀκριβῶς τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τὶς λεγόμενες ποιητικὰς διαφορὰς. Καὶ εἶναι συχνὰ πολὺ δύσκολο νὰ ἀποφανθεῖ κανεῖς, ἂν ἓνα τμῆμα εἶναι καλὴ, μέτρια ἢ κακὴ ποίησις. Γιατὶ συμβαίνει, ὅπως εἶναι γνωστὸ, συχνὰ ἓνα τμῆμα νὰ ἀξιολογεῖται ἀπὸ τοὺς διαφόρους ἐρμηνευτὰς κατὰ τρόπο ἐντελῶς διαφορετικόν. Ἡ ἀπόχρησις τῶν κριτηρίων γιὰ μιὰ τέτοια ἀξιολόγησις δὲν εἶναι καθόλου εὐκόλη ὑπόθεσις.

Γι' αὐτὸ δὲν ἐπιθυμοῦμε νὰ ἀσχοληθοῦμε μὲ αὐτὰ τὰ προβλήματα, τὰ ὁποῖα ἄλλωστε δὲν θὰ μπορούσαμε νὰ διασαφήσουμε μέσα στὰ χρονικὰ πλαίσια πού ἔχουμε στὴ διάθεσίν μας. Ἐπιθυμοῦμε ὅμως νὰ ἐξετάσουμε τὸ ἐνδιαφέρον ἢ τὰ ἐνδιαφέροντα ἐνὸς ὀρισμένου προσώπου τῆς Ὀδύσειας, καὶ συγκεκριμένα τῆς Πηνελόπης, καὶ νὰ καταστήσουμε σαφές, πῶς ἐκτίθενται αὐτά, ἂν δηλαδὴ ἐκτίθενται μὲ τρόπο πειστικόν, ἐνιαῖον καὶ ἀξιοπίστον ἢ ὄχι.

Στὴν παραδομένη Ὀδύσειά μας λέγεται ὅτι ὁ Ὀδυσσεύς ἐπιστρέφει στὴν πατρίδα του μετὰ ἀπὸ ἀπουσία εἴκοσι χρόνων, καὶ μάλιστα ὡς πανοῦργος καὶ μὲ πολλῇ περίσκεψιν — ὅπως εἶναι ὁ Ὀδυσσεύς ἀπὸ τὴν φύσιν του — μεταμφιεσμένος ἔτσι, ὥστε στὴν Ἰθάκην κανεῖς νὰ μὴ μπορεῖ νὰ τὸν ἀναγνωρίσει. Αὐτὴ ἡ περίσκεψιν τοῦ Ὀδυσσεύς εἶναι, ὅπως ἀποδεικνύεται, πολὺ δικαιολογημένη. Μόλις φτάνει στὴν Ἰθάκην, ἐξετάζει γιὰ τρεῖς ἢ τέσσερες μέρες τὴν κατάστασιν καί, ὅταν ἔχει σχηματίσει μιὰ γενικὴ εἰκόνα, καταστρώνει τὸ σχέδιόν του: Σὲ συνεργασία μὲ τὸν γιόν του Τηλέμαχον, τὸν ὁποῖον συναντρεῖ γιὰ πρώτη φορὰ στὸ χοιροστάσιον τοῦ Εὐμαίου καὶ στὸν ὁποῖον αὐτοαποκαλύπτεται, φονεῖ τοὺς μνηστήρας καὶ ἔτσι ξαναπαίρνει τὴν θέσιν του καὶ τὰ δικαιώματά του ὡς σύζυγος τῆς Πηνελόπης καὶ βασιλιάς τῆς Ἰθάκης. Αὐτὸ εἶναι μὲ λίγα καὶ ἀπλὰ λόγια τὸ περιεχόμενον τῆς Ὀδύσειας ἀπὸ τὴν σκοπιά τοῦ Ὀδυσσεύς.

Δὲν μπορεῖ ἢ δὲν θέλει κανεὶς νὰ πεῖ ἐκ τῶν προτέρων ὅτι μιὰ τέτοια πορεία τῶν πραγμάτων καὶ ἓνα τέτοιο σχέδιο δὲν εἶναι ποιητικά, δὲν ταιριάζουν δηλαδὴ σὲ μεγάλο ποιητὴ καὶ δὲν μποροῦν νὰ θεωρηθεῖν μεγάλη ποίηση. Οὔτε μπορεῖ κανεὶς νὰ ἰσχυριστεῖ ὅτι αὐτὸ τὸ σχέδιο δὲν εἶναι λ.χ. τόσο ποιητικὸ ὅσο ἐκεῖνο, σύμφωνα μὲ τὸ ὁποῖο ὁ Ὅδυσσεας ἐκδικεῖται τοὺς μνηστῆρες μὲ τὴν βοήθεια τῆς συζύγου του καὶ ὄχι μὲ τὴν βοήθεια τοῦ γιου του ἢ ὅσο ἐκεῖνο, σύμφωνα μὲ τὸ ὁποῖο ὁ Ὅδυσσεας ἐντελῶς μόνος του κατορθώνει νὰ ἐκδικηθεῖ τοὺς μνηστῆρες. Τὸ ὅτι φυσικὰ ἢ πραγματοποιήσῃ αὐτοῦ τοῦ ἀπλοῦ σχεδίου συνδέεται καὶ εἶναι συνυφασμένη μὲ πολλὰ ἄλλα πράγματα καὶ τὸ ὅτι τὸ ὅλο σχέδιο στίς λεπτομέρειές του εἶναι πολὺ πρὸ περίπλοκο ἀπ' ὅτι ἐγὼ ἀκριβῶς ἐξέθεσα, δὲν μεταβάλλουν στὴν οὐσία σὲ τίποτα τὸ γεγονός ὅτι στὴν Ὀδύσειά μας ὁ πανοῦργος Ὅδυσσεας ἐπικρατεῖ στὴν πατρίδα του μὲ τὴν βοήθεια τοῦ γιου του Τηλέμαχου. Τοῦτο σημαίνει ὅτι σκοπὸς καὶ ἀποστολὴ του εἶναι: νὰ φονεύσει τοὺς μνηστῆρες.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ ἔχουμε τὴν Πηνελόπη. Κι αὐτὴ, ἡ σύζυγος τοῦ πολυμήχανου Ὀδυσσεά, ποῦ ἔχει μείνει στὴν πατρίδα, ἀντιμετωπίζει δυσκολίες: Ἀποστολὴ τῆς καὶ σκοπὸς τῆς εἶναι νὰ ἀντισταθεῖ στοὺς μνηστῆρες. Καὶ τὸ ὅτι εἶναι πρόθυμη καὶ ἱκανὴ γι' αὐτό, τὸ μαρτυρεῖ ἡ σταθερὴ προσωποποιήσις: *περίφρων Πηνελόπεια* (βλ. π.χ. α 329). Στὴν ἀρχὴ τῆς Ὀδύσειας βρίσκεται ἡ Πηνελόπη σὲ μιὰ ἰδιαίτερα δύσκολη κατάσταση. Ἀπὸ τὰ λόγια τοῦ μνηστήρα Ἀντίνοου στὴν γενικὴ συνέλευση τοῦ λαοῦ (β 93 κἑξ.), ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὰ λόγια τῆς ἴδιας τῆς Πηνελόπης (τ 141 κἑξ.), πληροφορούμεθα ὅτι ἡ Πηνελόπη πρὶν ἀπὸ πολὺ καιρὸ — πρὶν ἀπὸ τρία μὲ τέσσερα χρόνια — εἶχε ἀναγκασθεῖ (τ 133) νὰ ὑποσχεθεῖ ὅτι θὰ ξαναπαντρευτεῖ. Καὶ εἶχε θέσει ὡς ἡμερομηνία γάμου τὴν στιγμὴ πού θὰ τελείωνε τὸ σάβανο τοῦ πεθεροῦ τῆς Λαέρτη, τὸ ὁποῖο τότε ὕφαινε. Ὅτι αὐτὴ ἡ ὑπόσχεση ἀποτελοῦσε τέχνασμα καὶ ὅτι δόθηκε μὲ τὴν ἐλπίδα καὶ τὸν σκοπὸ νὰ μὴ χρειαστεῖ ποτὲ νὰ τὴν πραγματοποιήσῃ, εἶναι σαφὲς καὶ προκύπτει ἀπὸ τὸ ὅτι ἡ Πηνελόπη τὴν νύχτα ξήλωνε ὅ,τι ὕφαινε τὴν ἡμέρα. Μιὰ ὅμως ἀπὸ τίς ὑπέρτριες — μιὰ ἀπιστὴ ὑπέρτρια τῆς Πηνελόπης — ἀποκαλύπτει, ὅπως λέγει στὴν συνέχεια ὁ Ἀντίνοος, τὸ τέχνασμά της στοὺς μνηστῆρες — καὶ αὐτοὶ οἱ ἴδιοι τὴν πιάνουν νὰ ξηλώνει τὸ ὠραῖο ἔνδυμα (β 109 καὶ τὴν γ' ἀλλύουσιν ἐφεύρομεν ἀγλαὸν ἱστόν). Ἡ Πηνελόπη λοιπὸν τώρα δὲν μπορεῖ νὰ κάμει τίποτα ἄλλο παρὰ νὰ τελειώσει τὸ σάβανο. Καὶ εἶναι τώρα ὑποχρεωμένη, στὴν ἀρχὴ κιόλας τῆς Ὀδύσειας, νὰ τηρήσῃ τὴν ὑπόσχεση πού κάποτε ἔδωκε, ἀφοῦ τὸ τέχνασμά της ἔχει ἀποκαλυφθεῖ.

Ὁ Ἀντίνοος ἀποκαλύπτει στὸν λαὸ μὲ τὴν παραπάνω ὁμιλίαν του ὅχι μόνον αὐτὸ τὸ τέχνασμα, ἀλλὰ καὶ ἄλλα τεχνάσματα, τὰ ὁποῖα ἡ Πηνελόπη

ἔχει χρησιμοποιήσει ἐναντίον τῶν μνηστήρων (β 93 ἡ δὲ δόλον τόνδ' ἄλλον ἐνὶ φρεσὶ μερμήριξε). Ποιὰ τεχνάσματα ἐννοοῦνται ἐδῶ, δὲν ἀναφέρεται: ἴσως τὸ ὅτι ἐξαπατᾷ τοὺς μνηστήρες δίνοντας μὲ μυστικότητα στὸν καθένα χωριστὰ ὑποσχέσεις, καθὼς φαίνεται ἀπὸ τὰ ἀμέσως προηγούμενα (β 91-92 πάντας μὲν ῥ' ἔλπει, καὶ ὑπίσχεται ἀνδρὶ ἐκάστω, // ἀγγελίας προίεισα' νόος δέ οἱ ἄλλα μενοινᾷ).

Ἐνδέχεται ὁμως νὰ ὑπερβάλλει ὁ Ἀντίνοος. Ὅπωςδήποτε ὁμως εἶναι βέβαιον ὅτι ἡ Πηνελόπη ἔχει ἀντισταθεῖ στοὺς μνηστήρες μὲ δόλους καὶ τεχνάσματα. Πῶς ὁμως ἔφτασε ἡ Πηνελόπη σ' αὐτὴν τὴν φαινομενικὴ ὑπόσχεση γάμου, ὅταν τὸ σάβανο τοῦ Λαέρτη θὰ εἶναι πιά ἔτοιμο, αὐτὸ δὲν μπορούμε νὰ τὸ ξέρουμε, ἢ τέλος πάντων δὲν ἀναφέρεται. Ἡ ἐμφάνιση τοῦ τεχνάσματος προηγεῖται χρονικὰ τῆς Ὀδύσειάς μας καὶ ξέρουμε γι' αὐτὸ τόσο λίγα ὅσο καὶ γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τῶν μνηστήρων καὶ γιὰ τὶς ἀπὸ μέρους τοὺς ἀδικεῖς διεκδικήσεις δικαιωμάτων. Ἡ Πηνελόπη μὲ τὰ τεχνάσματά της ἀντιμετώπισε μὲ τὸν καλύτερο δυνατό τρόπο αὐτὲς τὶς αὐθαίρετες διεκδικήσεις τῶν μνηστήρων, μὲ τὸ ὅτι δηλαδὴ συμφώνησε φαινομενικὰ μὲ τὶς ἀξιώσεις τοὺς. Ἀλλὰ εἶναι αὐτονόητο ὅτι αὐτὴ ἡ συμφωνία της προϋπέθετε, σιωπηρὰ γιὰ τὴν ἴδια, τὴν ἐπιτυχία τοῦ τεχνάσματος, ὅτι δηλαδὴ στὴν προκείμενη περίπτωση τὸ σάβανο δὲν θὰ τελειώσει ποτέ.

Ἀναρωτιόμαστε: Εἶναι εὐλογο νὰ δεχτοῦμε ὅτι αὐτὴ ἡ Πηνελόπη, ἡ ὁποία γιὰ ἓνα μακρὸ χρονικὸ διάστημα (τρία μὲ τέσσερα χρόνια) μὲ τόση ἐπιτυχία καὶ συνέπεια, μὲ τόση προσήλωση στὸν σκοπὸ της, κατάφερε μὲ δόλους καὶ τεχνάσματα νὰ ἀντιμετωπίσει τοὺς θρασεῖς μνηστήρες, ὅτι αὐτὴ τώρα ξαφνικὰ — στὴν ἀρχὴ μάλιστα τῆς Ὀδύσειάς μας — ἐγκαταλείπει τὸν ἀγῶνα καὶ δὲν ἔχει πιά τὴν θέληση νὰ ἀμυνθεῖ καὶ ὅτι παραιτεῖται καὶ ἀπελπίζεται;

Στὴν πραγματικότητα ὁμως τοῦτο, ὅπως θὰ δοῦμε ἀμέσως, ἔχει ὡς ἐξῆς: Εἶναι ἐκ τῶν προτέρων ἐλάχιστα εὐλογο νὰ δεχτοῦμε ὅτι λόγια καὶ πράξεις τῆς Πηνελόπης στὸ πρῶτο μέρος τῆς Ὀδύσειάς μας πρέπει νὰ θεωρηθοῦν ἀποκλειστικὰ κάτω ἀπὸ αὐτὸ τὸ πρίσμα τῆς ὑποχώρησης καὶ τῆς ἐγκατάλειψης τοῦ ἀγῶνα. Ἡ ἴδια ἡ Πηνελόπη λέγει (τ 137) στὸν διάλογο μὲ τὸν ἄγνωστο “ζητιάνο” (Ὁδ.): οἱ δὲ γάμον σπεύδουσιν' ἐγὼ δὲ δόλους τολυπεύω. Ἐγώ, μὲ ἄλλα λόγια, προσπαθῶ συνεχῶς νὰ βρῶ κάποιον νέο τέχνασμα, γιὰ νὰ μπορέσω νὰ ξαναἰδῶ τὸν ἄντρα μου. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ λόγος γιὰ ὑποχώρηση καὶ ἐγκατάλειψη τοῦ ἀγῶνα. Ἀντίθετα, ὅ,τι φαίνεται ὡς ὑποχωρητικότητα πρέπει νὰ ἐξεταστῇ πολὺ προσεκτικὰ.

Ἐπιθυμοῦμε νὰ ἀρχίσουμε μὲ τὴν περιγραφή καὶ τὴν ἐπιβεβαίωση τῆς συμπεριφορᾶς τῆς Πηνελόπης στὴν ἀρχὴ τῆς Ὀδύσειάς μας: Γιὰ πρώτη φορὰ κάνει τὴν ἐμφάνισή της ἡ Πηνελόπη στὴν Ὀδύσειά μας μέσα ἀπὸ

τὰ λόγια τοῦ γιουῦ της (α 245 κέξ.). Ὁ Τηλέμαχος δίνει ἐκεῖ στήν Ἀθηνᾶ, πού μέ τήν μορφή τοῦ Μέντη ἔχει ἔλθει νά τόν συμβουλευσεῖ, μιᾶ ἐξηγήση γιά ὅσα ἀπαράδεχτα συμβαίνουν στό παλάτι του: ὅλοι οἱ εὐγενεῖς τῆς Ἰθάκης καί τῶν γύρω νησιῶν ζητοῦν σέ γάμο τήν μητέρα μου καί προσθέτει (α 249–250): *ἡ δ' οὐτ' ἀρνείται στυγερὸν γάμον οὔτε τελευτήν// ποιῆσαι δύναται...* Δέν μπορεῖ λοιπὸν νά εἰπεῖ οὔτε ναι οὔτε ὄχι. Δέν ἔχει πάρει ὀριστική ἀπόφαση· ταλαντεύεται. Ὁ Τηλέμαχος δηλαδή, στήν πρώτη ἀναφορά του στήν Πηνελόπη, λέγει ὅτι ἡ μητέρα του εἶναι στό σημεῖο αὐτὸ ἀναποφάσιστη: «Δέν ἀρνείται κατηγορηματικά τὸν μισητὸ γάμο· ἀλλὰ οὔτε πάλι μπορεῖ νά τὸν πραγματοποιήσῃ». Σ' αὐτὸ τὸ ἀδιέξοδο βρίσκεται ἡ Πηνελόπη γιά δύο λόγους: Πρῶτον γιατί ἀναγκάστηκε νά ὑποσχεθεῖ γάμον καί ἔτσι νιώθει ὑποχρεωμένη, καλῶς ἢ κακῶς, νά τηρήσῃ τὴν ὑπόσχεσή της· καί δεύτερον γιατί δέν θέλει νά ἀρνηθεῖ τὸν ἄντρα της, ὅσο τουλάχιστο δέν εἶναι σίγουρο ὅτι πραγματικά δέν ζεῖ πιά.

Γι' αὐτὴν της τὴν πίστη στὸν ἄντρα της μιλάει ἡ Πηνελόπη ἡ ἴδια στήν πρώτη ἐμφάνισή της στήν Ὀδύσσεια, ὅταν παρακαλεῖ τὸν αἰοδὸ Φήμιο νά τραγουδήσῃ κάτι ἄλλο καί ὄχι τὴν θλιβερὴ ἐπιστροφὴ τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τὴν Τροία στήν πατρίδα (α 343–344: *τοῖην γὰρ κεφαλὴν ποθέω μεμνημένη αἰεὶ // ἀνδρός, τοῦ κλέος εὐρὺ καθ' Ἑλλάδα καὶ μέσον Ἄργος*). Ἀπὸ τὴν ἄλλην μεριὰ ἐκφράζει τὴν ἀπόλυτη ἀποστροφή της πρὸς τοὺς μνηστήρες, ὅταν πληροφορεῖται τὸ κακὸ πού σχεδίαζαν γιά τὸ γιό της (δ 684–685), καί προσεύχεται γιά τὴν σωτηρία του στήν Ἀθηνᾶ (δ 762 κέξ.).

Ἡ ὑπόσχεση τῆς Πηνελόπης στοὺς μνηστήρες καί ἡ ἀμετακίνητη πίστη της στὸν ἄντρα της τὴν ὀδήγησαν σ' αὐτὸ τὸ ἀδιέξοδο. Γιά τὸ πραγματικὸ φρόνημα τῆς Πηνελόπης δέν χωράει ἡ παραμικρὴ ἀμφιβολία: "Ἄν δέν ἦταν κάτω ἀπ' τὴν ἀνάγκη καί τὴν καταπίεση καὶ ἂν μπορούσε νά ἐνεργήσῃ ἐλεύθερα, δέν θὰ ταλαντευόταν οὔτε γιά μιὰ στιγμή. Κι ἂν ἤξερε τί πρέπει νά κάνει, ἂν δηλαδή μπορούσε νά βρεῖ ἓνα τέχνασμα, θὰ ἐνεργοῦσε ἀκριβῶς, ὅπως ἄλλοτε: Θὰ ξέφευγε ἀπὸ τὴν καταπίεση τῶν μνηστήρων μέ τέχνασμα καί ἀπάτη.

Σ' αὐτὴν τὴν κατάσταση τῆς ἀναποφασιστικότητος παρουσιάζεται μέχρι τὴν ἐπιστροφὴ τοῦ Τηλεμάχου ἀπὸ τὴν Σπάρτη, ὅπου εἶχε πάει γιά νά πληροφορηθεῖ κάτι γιά τὸν πατέρα του. Γιατί μόλις ὁ Τηλέμαχος ἐπιστρέφει, ρωτᾷ ἀμέσως τὸν Εὐμαιο, π 31 κέξ.: *...σέθεν δ' ἔνεκ' ἐνθάδ' ἰκάνω, // ὅφρα σέ τ' ὀφθαλμοῖσιν ἴδω καὶ μῦθον ἀκούσω, // ἥ μοι ἔτ' ἐν μεγάροις μῆτηρ μένει, ἥε τις ἦδῃ // ἀνδρῶν ἄλλος ἔγμην...* Καὶ ὁ Εὐμαιος ἀπαντᾷ, π 37 κέξ.: *καὶ λίην κείνη γε μένει τετλήῳτι θυμῷ // σοῖσιν ἐνὶ μεγάροισιν' διῴυραι δέ οἱ αἰεὶ // φθίνουσιν νύκτες τε καὶ ἡμέαι δάκρυ χεοῦση.* Παρόμοια ἐνημερώνει κι ὁ Τηλέμαχος τὸν πατέρα του μετὰ τὴν σκηνὴ τῆς

ἀναγνώρισης στὸ χοιροστάσιο τοῦ Εὐμαιου, π 125 κέξ.: *τόσσοι μητέρ' ἐμὴν μνῶνται, τρύχουσι δὲ οἶκον. //* ἡ δ' οὐτ' ἀρνεῖται στυγερὸν γάμον οὔτε τελευτήν // ποιῆσαι δύνатаι...

Σ' αὐτὸ τὸ πρῶτο μέρος τῆς Ὀδύσσειας ἡ Πηνελόπη ταλαντεύεται καὶ δὲν ξέρεי τί ἀπόφαση νὰ πάρει, παρὰ θρηνεῖ καὶ δδύρεται. Ἀλλὰ σὰν ἔχει ἕναν σταθερὸ σκοπό, γίνεται ἀποφασιστικὴ καὶ πάλι, ὅπως τὴν ξέρουμε ἀπὸ τὰ προηγούμενα τεχνάσματά της. Μόλις ἀκούει (ἀπὸ τὸν Μέδοντα) γιὰ τὸ δολοφονικὸ σχέδιο τῶν μνηστήρων ἐναντίον τοῦ Τηλεμάχου, ἀντιμετωπίζει τὸν Ἀντίνοο μὲ μεγάλη ἐνεργητικότητα καὶ πρωτοβουλία (π 421 κέξ.). Ὅμως ἐδῶ δὲν πρόκειται γιὰ τὴν ἴδια τὴν Πηνελόπη, ἀλλὰ γιὰ τὸ βασιλόπουλο καὶ γιὰ αὐτὴν τὴν ὑπαρξη καὶ διατήρηση τοῦ παλατιοῦ. Σ' αὐτὴν τὴν περίπτωσὴ δὲν ὑπάρχει γιὰ τὴν Πηνελόπη ἀμφιταλάντευση καὶ ἀβεβαιότητα καὶ γι' αὐτὸ ἐπεμβαίνει μὲ ὅλο τὸ βάρος τῆς προσωπικότητάς της χωρὶς ἐνδοιασμοὺς καὶ ἐπιφυλάξεις. Μόνο ὅταν πρόκειται γιὰ τὴν ἴδια, διστάζει καὶ δὲν ξέρεи τί νὰ κάνει, ἀπελπίζεται καὶ κλαίει.

Εἶναι βέβαιο ὅτι ἡ Πηνελόπη, τὴν στιγμή πού θὰ φανεῖ μιὰ διέξοδος, θὰ ξαναπάρει πρωτοβουλία καὶ θὰ ἐνεργήσει μὲ συνέπεια, ὅπως ἀκριβῶς ἔκανε καὶ στὸ παρελθόν, δηλαδὴ μόλις βρεῖ ἕνα καινούργιο τέχνασμα. Αὐτὴ ἡ στιγμή φαίνεται νὰ ἔχει ἔλθει στὸ σ 157-161. Ὅταν ὁ Ὀδυσσεὺς στὸ μεταξὺ, μὲ τὰ προβλήματά του καὶ τὰ σχέδιά του, ἔχει εἰσέλθει πιά στὸ προσκήνιο τῆς διήγησὴς καὶ ὅταν μὲ τὴν μεσολάβηση τοῦ Εὐμαιου ἔχει κανονιστεῖ γιὰ τὸ βράδυ μιὰ συνάντηση τοῦ Ὀδυσσεὺς μὲ τὴν Πηνελόπη (πού πραγματοποιεῖται στὴν ραψωδία τ), διαβάζουμε τὰ ἐξῆς στοὺς στίχους σ 158-162:

τῇ δ' ἄρ' ἐπὶ φρεσὶ θῆκε θεὰ γλαυκῶπις Ἀθήνη,

κούρη Ἰκαρίοιο, περίφρονι Πηνελοπείῃ,

μνηστήρεσσι φανῆναι, ὅπως πετάσειε μάλιστα

θυμὸν μνηστήρων ἰδὲ τιμήεσσα γένοιτο

μᾶλλον πρὸς πόσιός τε καὶ υἱέος ἢ πάρος ἦεν.

Ἀκολουθεῖ ἡ μεγάλη σκηνή, στὴν ὁποία ἡ Πηνελόπη ζητάει καὶ παίρνει ἀπὸ τοὺς μνηστήρες δῶρα. Ὁ Ὀδυσσεὺς παρευρίσκεται καὶ χαίρεται (σ 281 κέξ.: *ὥς φάτο, γῆθησεν δὲ πολὺτλας δῖος Ὀδυσσεύς, //* οὐνεκα τῶν μὲν δῶρα παρέλκετο, θέλγε δὲ θυμὸν // μελιχίσιος' ἐπέεσσι, νόος δέ οἱ ἄλλα μενοίνα.). Καὶ παράλληλα πρὸς τὸ σ 158 κέξ. λέγονται καὶ πάλι, μετὰ τὸν διάλογο μὲ τὸν Ὀδυσσεὺς, τὰ ἐξῆς στὸ φ 1 κέξ.:

Τῇ δ' ἄρ' ἐπὶ φρεσὶ θῆκε θεὰ γλαυκῶπις Ἀθήνη,

κούρη Ἰκαρίοιο, περίφρονι Πηνελοπείῃ,

τόζον μνηστήρεσσι θέμεν πολίον τε σίδηρον

ἐν μεγάροισ' Ὀδυσῆος, ἀέθλια καὶ φόνου ἀρχήν.

Καὶ οἱ δυὸ ἐνέργειες τῆς Πηνελόπης ποὺ ἀκολουθοῦν προκαλοῦνται καὶ κατευθύνονται ἀποκλειστικά ἀπὸ τὴν Ἀθηνᾶ, καὶ οἱ δυὸ ἐκτελοῦνται σύμφωνα μὲ τὸ σκοπὸ τους καὶ ἔχουν καὶ οἱ δυὸ τὸ ἀποτέλεσμα ποὺ ἡ Ἀθηνᾶ ἔχει προεξαγγεῖλει: α) Ἡ Πηνελόπη μὲ τὴν σκηνὴ τῶν δώρων (ραψωδία σ) δίπλα στὸν Ὀδυσσεά καὶ τὸν Τηλέμαχο γίνεται πιὸ ἀξιοπρόσεκτη ἀπ' ὅ,τι προηγουμένως, καὶ β) ὁ ἀγώνας τόξου ποὺ ἀθλοθετεῖται ἀπὸ τὴν Πηνελόπη ὁδηγεῖ στὸν φόνο τῶν μνηστήρων (ραψωδία φ).

Τὸ τί σκόπευε ἡ Ἀθηνᾶ μὲ τὴν ἐπέμβασή της λέγεται ξεκάθαρα: Ἡ Πηνελόπη πρέπει νὰ ξεγελάσει τοὺς μνηστήρες καὶ μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ νὰ δημιουργήσῃ πλεονεκτήματα γιὰ τὸ σπίτι της. Αὐτὸ καὶ κάνει. Πρέπει νὰ διοργανώσῃ ἕναν ἀγώνα, ποὺ δὲν πρόκειται νὰ ὁδηγήσῃ στὴν ἀπόφαση, ποιὸς θὰ γίνῃ ἀντρας της, ἀλλὰ στὸν φόνο τῶν μνηστήρων. Ἔτσι καὶ γίνεται. Καὶ τὰ δυὸ σχέδια τῆς Ἀθηνᾶς πραγματοποιοῦνται, ὅπως πραγματοποιεῖται πάντοτε αὐτὸ ποὺ θέλουν οἱ θεοί.

Ἀλλὰ τί σκόπευε ἡ Πηνελόπη μὲ τὶς δυὸ αὐτὲς ἐνέργειες; Σκόπευε ὅ,τι ἀκριβῶς καὶ ἡ Ἀθηνᾶ; Αὐτὸ θὰ τὸ δοῦμε.

Πρῶτα-πρῶτα πρέπει νὰ λεχθεῖ ὅτι καὶ τὰ δυὸ αὐτὰ ἀποτελοῦν ἐνέργειες πραγματικῆς τῆς Πηνελόπης ποὺ ἔχουν, ἀντίθετα μὲ τὴν προηγουμένη στάση της στὴν Ὀδύσειά μας, ἕναν συγκεκριμένο στόχο, δηλαδὴ ἡ Πηνελόπη ἔχει πιά ξεκάθαρα πάσῃ νὰ εἶναι ἀναποφάσιστη καὶ ἔρμαιο τῆς τύχης. Ὅτι ἡ πρώτη ἐνέργεια (ἡ σκηνὴ τῶν δώρων) σημαίνει γιὰ τὴν Πηνελόπη κάτι τὸ ἰδιαίτερο, τὸ λέγει ἡ ἴδια, σ 164 κέξ.: *Εὐρόνομη, θυμός μοι ἐέλδεται, οὐ τι πάρος γε, // μνηστήρεσσι φανῆναι, ἀπεχθομένοισί περ ἔμψης //*, λέγει δηλαδὴ ἡ Πηνελόπη «ὅ,τι ποτὲ δὲν θέλησε» ἢ «κάτι τέτοιο δὲν εἶχε συμβεῖ ποτέ».

Τὸ ὅτι καὶ οἱ δυὸ ἐνέργειες ἀπὸ πλευρᾶς κινήτρων καὶ πραγμάτων ἀποτελοῦν μιὰ ἐνότητα, προκύπτει ἀπὸ τὴν ταυτόσημη γλωσσικὰ εἰσαγωγή τους στοὺς στίχους σ 158 κέξ. καὶ φ 1 κέξ. (βλ. ἀνωτ., σ. 35: «Ἡ Ἀθηνᾶ, ἡ θεὰ μὲ τὰ γαλάζια μάτια, συμβούλεψε τὴν κόρη τοῦ Ἰκάρου, τὴν φρόνιμη Πηνελόπη...»).

Σὲ ἄλλες ἐνέργειες τῆς Πηνελόπης, ὅπως π.χ. στὴν ραψωδία π 421, ὅπου ἡ Πηνελόπη ἐμφανίζεται μπροστὰ στοὺς μνηστήρες, ἢ στὴν ραψωδία α 328, ὅπου ἡ Πηνελόπη πηγαίνει στὸν Φῆμιο, δὲν ἀπαντᾷ μιὰ τέτοια εἰσαγωγή. Ἐκεῖ πρόκειται ἀσφαλῶς γιὰ ἐνέργειες ἄλλου εἶδους.

Μόνο μιὰ ἀκόμη φορὰ ἔχουμε ἀναφορὰ σὲ θεϊκὴ ἐπέμβαση, ὅπου ἡ Πηνελόπη πληροφορεῖ τὸν «ζητιάνο» Ὀδυσσεά, πῶς βρῆκε τὸ πρῶτο της τέχνασμα: τ 138 *φᾶρος μὲν μοι πρῶτον ἐνέπνευσε φρεσὶ δαίμων*. Καὶ ἐδῶ πρόκειται γιὰ εἰσαγωγὴ κάποιου τεχνάσματος.

Καὶ οἱ δυὸ ἐνέργειες (σκηνὴ δώρων καὶ ἀγώνας τόξου) λόγῳ τῆς ἰδιαίτερῆς τους προέλευσης ἀπὸ τὴν θεὰ (Ἀθηνᾶ) ἀνήκουν σαφῶς σὲ μιὰ ἐνότητα καὶ βρίσκονται — καὶ πρέπει νὰ βρίσκονται — σὲ στενὴ μεταξύ

τους σχέση. Λόγω τῆς εὐκολίας τῆς δεύτερης σκηνῆς μπορούμε νὰ ἀρχίσουμε μ' αὐτήν.

Εἶπαμε, καὶ μὲ μιὰ σειρὰ ἀποδεικτικῶν χωρίων ἀποδείξαμε, ὅτι εἶναι αὐτονόητο νὰ δεχτοῦμε ὅτι ἡ Πηνελόπη δὲν ἐπιθυμεῖ νὰ παντρευτεῖ· οὔτε ἀκόμη καὶ τώρα ποὺ δεσμεύεται μάλιστα μὲ ὑπόσχεσή της. Ἀντίθετα δὲν ὑπάρχει γι' αὐτὴν τίποτα φυσικότερο στὸν κόσμον ἀπὸ τὸ νὰ ἀναζητάει νέο τέχνασμα. Αὐτὸ τὸ λέγει ἡ ἴδια στὸν διάλογο μὲ τὸν "ζητιάνο" Ὀδυσσεύα: τ 137 οἱ δὲ (sc. μνηστήρες) γάμον σπεύδουσιν· ἐγὼ δὲ δόλους τολυπεύω καὶ τ 157 νῦν δ' οὐτ' ἐκφυγέειν δύναμαι γάμον οὔτε τιν' ἄλλην // μῆτιν ἔθ' εὐρίσκω...

Εἶναι βέβαιο ὅτι ἡ Πηνελόπη ἀναζητάει μιὰ διέξοδο καὶ ἓνα νέο τέχνασμα. Ἀλλὰ αὐτὸ τὸ νέο τέχνασμα, ποὺ ἡ Πηνελόπη προσπαθεῖ νὰ ἐπινοήσῃ, δὲν πρέπει νὰ εἶναι ὅμοιο μὲ τὸ πρῶτο, ἀλλὰ καινούριο, διαφορετικό, καθὼς λέγει καὶ ὁ Ἀντίνοος στὴν γενικὴ συνέλευση τοῦ λαοῦ: β 115-123 εἰ δ' ἔτ' ἀνήσει γε πολὺν χρόνον ὕας Ἀχαιῶν, // τὰ φρονέουσ' ἀνὰ θυμόν, ἃ οἱ περὶ δῶκεν Ἀθήνη, // ἔργα τ' ἐπίστασθαι περικαλλέα καὶ φρένας ἐσθλὰς // κέρδεά θ', οἱ' οὐ πῶ τιν' ἀκούομεν οὐδὲ παλαιῶν, // τῶν αἰ πάρος ἦσαν εὐπλοκαμίδες Ἀχαιαί, // Τυρώ τ' Ἀλκμήνη τε εὐστέφανός τε Μυκῆνη // τῶν οὐ τις ὁμοῖα νοήματα Πηνελοπείη // ἦδ'... («καμμιά τους δὲν συγκρινότ' ἀπὸ τὴν ἐξυπνάδα μὲ τὴν ἐπινοητικὴ Πηνελόπη»). Μολαταῦτα δὲν θὰ καταφέρει νὰ μᾶς ξεγελάσῃ μ' ἓνα νέο της τέχνασμα!

Φυσικὰ δὲν ἦταν δυνατό νὰ ξαναπέσουν οἱ μνηστήρες στὴν παγίδα ἐνὸς νέου τεχνάσματος ποὺ θὰ ἀποτελοῦσε κακὴ ἐπανάληψη τοῦ προηγουμένου. Ἐξάλλου μιὰ τέτοια ἐπανάληψη δὲν θὰ ἀποτελοῦσε κἄν τέχνασμα οὔτε θὰ ταίριαζε στὴν ἄξια σύζυγο τοῦ πολυμήχανου Ὀδυσσεύα. Μιὰ τέτοια ἐπανάληψη θὰ ἀποτελοῦσε ἀνόητη χοντροκοπιά. Ἀπὸ τὴν Πηνελόπη δικαιούται νὰ περιμένει κανεὶς κάτι ἀκόμα πιὸ καλὸ καὶ πιὸ εὐστοχο. Τὸ νέο τέχνασμα πρέπει νὰ εἶναι τέτοιο, ὥστε οὔτε νὰ ἐκπλήξῃ τοὺς μνηστήρες οὔτε νὰ τοὺς κινήσῃ τὴν ὑπόψια.

Ποῦ ἔγκειται αὐτὸ τὸ νέο τέχνασμα, δὲν μᾶς ἀποκαλύπτεται ἀπὸ τὴν Πηνελόπη, ὅταν δραστηριοποιεῖται καὶ πάλι (σ 157 κξ.)· οὔτε στὴν ὅλη σκηνὴ τῶν δώρων γίνεται γι' αὐτὸ λόγος. Μπορεῖ κανεὶς νὰ πεῖ ὅτι, ὅταν ἡ Πηνελόπη ἔχει ἐπινοήσῃ ἓνα τέχνασμα καὶ θέλει νὰ τὸ θέσῃ σὲ ἐφαρμογή, ἡ πρώτη προϋπόθεση γιὰ τὴν ἐπιτυχία (τοῦ τεχνάσματος) εἶναι νὰ μὴ μάθῃ κανεὶς ἀπολύτως τίποτα γι' αὐτό: οὔτε ὁ Τηλέμαχος οὔτε οἱ ὑπηρέτριές της καὶ φυσικὰ οὔτε οἱ μνηστήρες της. Καὶ ἀπὸ μιὰ ἄποψη οὔτε καὶ ὁ ἀκροατὴς πρέπει νὰ καταλάβῃ τίποτα ἐκ τῶν προτέρων. Γιατὶ κι αὐτὸς πρέπει νὰ αἰφνιδιστεῖ, καί, ὅπως θὰ δοῦμε, πραγματικὰ αἰφνιδιάζεται. Πρέπει νὰ δράσῃ ἡ Πηνελόπη ἐντελῶς μόνη της καὶ πρέπει νὰ

δράσει ἔτσι, ὥστε κανεῖς νὰ μὴν ἀντιληφτεῖ ὅτι μηχανεύεται κάτι. Μόνο τότε εἶναι τουλάχιστον δυνατὴ ἡ ἐπιτυχία ἐνὸς τεχνάσματος. "Ἄς δεχτοῦμε ὅτι ἡ Πηνελόπη ἐνεργεῖ μ' αὐτὸν τὸν τρόπο ἀπὸ τὴν ραψωδία σ 157 κέξ. Ἡ Πηνελόπη συμφωνεῖ μὲ τὴν συμβουλὴ τῆς Ἀθηνᾶς καὶ λέγει στὴν Εὐρύνομη, σ 164 κέξ.: *Εὐρύνομη, θυμός μοι ἐέλδεται, οὐ τι πάρος γε, // μνηστήρεσσι φανῆναι, ἀπεχθομένοισι περ ἔμπης //*. Καὶ συνεχίζει, σ 166 κέξ.: *παιδὶ δέ κεν εἵποιμι ἔπος, τό κε κέρδιον εἴη, // μῆ πάντα μνηστήρσιν ὑπερφιάλοισιν ὀμιλεῖν //*.

Ἡ Πηνελόπη λοιπὸν προσθέτει ἓνα νέο κίνητρο στὴν συμβουλὴ τῆς Ἀθηνᾶς, ὅτι δηλαδὴ θέλει νὰ μιλήσει μὲ τὸν Τηλέμαχο — προφανῶς μὲ τὴν σκέψη ὅτι μ' αὐτὴν τὴν εὐκαιρίαν θὰ φανεῖ μπροστὰ στοὺς μνηστῆρες. Ἔτσι κατεβαίνει μὲ τὴν συνοδείαν δύο ὑπηρετριῶν της, ἀφοῦ παρὰ τὴν θέλησὴ της ἡ Ἀθηνᾶ τὴν ἔκανε νέα καὶ ὡραία, καὶ ἐμφανίζεται στοὺς μνηστῆρες. Στέκεται στὸ κατώφλι τῆς αἴθουσας «σκεπάζουσα τὰ μάγουλα μὲ τὴν λαμπρὴ της μπόλια» (σ 210). Καὶ στοὺς στίχους σ 212–213 διαβάζουμε: *τῶν δ' αὐτοῦ λῦτο γούνατ', ἔρω δ' ἄρα θυμὸν ἔθελχθεν, // πάντες δ' ἥρῃσαντο παρὰ λεχέεσσι κλιθῆναι.*

Ἀλλὰ ἡ Πηνελόπη οὔτε καὶ προσέχει τοὺς μνηστῆρες, παρὰ μόνο στρέφεται πρὸς τὸν γιὸς της καὶ τὸν κατηγορεῖ ὅτι παρέμεινε ἀπαθὴς θεατῆς στὴν κακομεταχείριση τοῦ ξένου "ζητιάνου" (ὁ ὁποῖος στὴν πραγματικότητα εἶναι ὁ Ὀδυσσεύς): σ 221 *οἷον δὴ τόδε ἔργον ἐνὶ μεγάροισιν ἐτύχθη.*

Ὁ Τηλέμαχος ὑπερασπίζεται τὸν ἑαυτὸν τοῦ ὅσο μπορεῖ καλύτερα λέγοντας: σ 228 *αὐτὰρ ἐγὼ θυμῷ νοέω καὶ οἶδα ἕκαστα, ἀλλὰ δὲν μπορεῖ νὰ τοὺς ἀντιμετωπίσει μόνος του:* σ 231–232 *ἐκ γάρ με πλήσσοσι παρήμενοι ἄλλοθεν ἄλλος // οἶδε κακὰ φρονέοντες, ἔμοι δ' οὐκ εἰσὶν ἄρωγοί //*. Καὶ μὲ μιὰ προσευχὴ στὸν Δία, στὴν Ἀθηνᾶ καὶ τὸν Ἀπόλλωνα εὐχεται (ὁ Τηλέμαχος) νὰ συμβεῖ στοὺς μνηστῆρες ὅ,τι συνέβη καὶ στὸν ζητιάνο Ἴρο, τὸν ὁποῖο ὁ "ζητιάνος" Ὀδυσσεύς πρὶν ἀπὸ λίγο τὸν τσάκισε στὸ ξύλο.

Οἱ μνηστῆρες στέκονται δίπλα, κοιτάζουν μ' ἀνοιχτὸ τὸ στόμα τὴν Πηνελόπη καὶ τὴν τρῶνε μὲ τὰ μάτια, μέχρις ὅτου ὁ Εὐρύμαχος παίρνει τὸν λόγο, σ. 245–249:

*κοῦρη Ἰκαρίοιο, περίφρων Πηνελόπεια,
εἰ πάντες σὲ ἴδοιεν ἄν' Ἰασον Ἄργος Ἀχαιοί,
πλέονές κε μνηστῆρες ἐν ὑμετέροισι δόμοισιν
ἦῴθεν δαινύατ', ἐπεὶ περίεσσι γυναικῶν
εἰδός τε μέγεθός τε ἰδὲ φρένας ἔνδον εἶδας.*

Τότε στρέφεται τελικὰ ἡ Πηνελόπη πρὸς τοὺς μνηστῆρες καὶ τοὺς λέγει, σ 250 κέξ.: *...ἡ τοι ἐμὴν ἀρετὴν εἰδός τε δέμας τε // ὤλεσαν ἀθάνατοι.*

ὅτε Ἴλιον εἰσανέβαινον // Ἀργεῖοι, μετὰ τοῖσι δ' ἐμὸς πόσις ἦεν Ὀδυσσεύς
 //... (σ 256) νῦν δ' ἄχομαι' τόσα γάρ μοι ἐπέσσευεν κακὰ δαίμων // Καὶ
 προσθέτει, σ 257 κέξ.: ἡ μὲν δὴ ὅτε τ' ἦε λιπὼν κάτα πατρίδα γαῖαν, //
 δεξιτερὴν ἐπὶ καρπῷ ἐλὼν ἐμὲ χεῖρα προσήυδα' // ὧ γύναι, οὐ γὰρ οἴω
 εὐκνήμιδας Ἀχαιοὺς // ἐκ τροίης εὐ πάντας ἀπήμονας ἀπονέεσθαι // καὶ γὰρ
 Τρῳᾶς φασὶ μαχητὰς ἔμμεναι ἄνδρας, //... (σ 265) τῷ οὐκ οἶδ', ἢ κέν μ' ἀνέσει
 θεός, ἢ κεν ἁλώω // αὐτοῦ ἐνὶ Τροίῃ' σοὶ δ' ἐνθάδε πάντα μελόντων' //
 μεμνησθαι πατρὸς καὶ μητέρος ἐν μεγάροισιν //... (σ 269) αὐτὰρ ἐπὴν δὴ παῖδα
 γενεῖησαντα ἴδῃαι, // γήμασθ' ὧ κ' ἐθέλῃσθα, τεὸν κατὰ δῶμα λιπούσα' //
 κείνος τῷς ἀγόρευε' τὰ δὴ νῦν πάντα τελεῖται. // Ἀλλὰ — συμπληρώνει —
 αὐτὸ πού τόσο μὲ πληγώνει, εἶναι τὸ ὅτι δὲν μὲ ζητᾶτε, ὅπως ζητᾶνε μιὰ
 γυναῖκα ἀρχοντογεννημένη ἢ μιὰ κόρη ἐνὸς πλουσίου, καθότι ἐσεῖς δὲν
 φέρνετε βῶδια καὶ παχειὰ πρόβατα γιὰ τὸ συμπόσιο τῶν φίλων τῆς νύφης,
 καὶ ἄλλα πολύτιμα δῶρα, παρὰ σπαταλᾶτε ξένη περιουσία.

Ὁ Ἀντίνοος συμφωνώντας μαζί της ἀπαντᾷ καὶ ἐξ ὀνόματος τῶν
 ἄλλων μνηστήρων λέγοντας ὅτι μεταφέρονται ἤδη δῶρα, τὰ ὅποια καὶ
 ἀπαριθμοῦνται μερικῶς, ἐνῶ ἡ Πηνελόπη μὲ τίς ὑπὲρτρίεξ της, πού
 μεταφέρουν τὰ δῶρα, ἀνεβαίνει πάλι στὸ δωμάτιό της (σ 284 κέξ., 302 κέξ.).

Κατὰ τὴν διάρκεια τῆς σκηνῆς αὐτῆς παρευρίσκεται κι ὁ Ὀδυσσεύς.
 Μετὰ ἀπὸ τὰ παραπάνω λόγια τῆς Πηνελόπης πρὸς τοὺς μνηστήρες λέγει
 τὸ κείμενό μας, σ 281–283: ὥς φάτο, γήθησεν δὲ πολὺτλας δῖος Ὀδυσσεύς, //
 οὔνεκα τῶν μὲν δῶρα παρέλκετο, θέλγε δὲ θυμὸν // μειλίχιοισ' ἐπέεσσι, νόος δέ
 οἱ ἄλλα μενοίνα // Ἐδῶ δηλαδὴ ἔχουμε μὲ ἀπλὰ λόγια: Ὁ Ὀδυσσεύς μὲ
 χαρὰ παρατηρεῖ ἢ διαβλέπει ὅτι ἡ Πηνελόπη ξεγέλασε τοὺς μνηστήρες:
 τοὺς ἀπόσπασε δηλαδὴ δῶρα μὲ τὸ νὰ τοὺς πεῖ τὰ ἀποχαιρετιστήρια ἐκεῖνα
 λόγια πού ὁ ἴδιος (ὁ Ὀδ.) τάχα τῆς εἶπε πρὶν ἀπὸ εἴκοσι χρόνια (σ 265
 κέξ.): «μπορεῖ νὰ πέσω στὴν Τροία. Ὅταν λοιπὸν δεῖς πὼς τὸ παιδί μας
 ἔχει βγάλει γένεια, ξαναπαντρέψου, ἂν θέλεις. Αὐτὴ ἡ στιγμή ἔχει πιά
 φτάσει. Φέρτε μου λοιπὸν δῶρα προξενιάς» (κατὰ τὸ νόημα τοῦ κειμένου).

Πὼς μπορεῖ ὅμως ὁ Ὀδυσσεύς νὰ ξέρει, ὅτι ἡ Πηνελόπη στὴν
 πραγματικότητα δὲν θέλει νὰ παντρευτεῖ, ἀλλὰ πράγματι νόος δέ οἱ ἄλλα
 μενοίνα (σ 283);

Ὑποστηρίχθηκε ἡ ἄποψη ὅτι αὐτὴ ἡ γνώση τοῦ Ὀδυσσεά, ὅτι
 δηλαδὴ ἡ Πηνελόπη σκοπεύει κατὶ ἐντελῶς διαφορετικὸ ἀπ' ὅ,τι λέγει (ὅτι
 δηλαδὴ πραγματοποιεῖ ἕνα νέο τέχνασμα), ἔχει τὴν μόνη ἐξηγήσή της στὸ
 ὅτι αὐτοὶ οἱ στίχοι προέρχονται ἀπὸ ἕνα ἄλλο ἔπος, ἕνα ἔπος, στὸ ὁποῖο ὁ
 Ὀδυσσεύς δρᾷ σὲ συνεργασία μὲ τὴν Πηνελόπη, ὅτι, μὲ ἄλλα λόγια, εἶχαν
 τάχα οἱ δύο τοὺς ἔτσι συμφωνήσει καὶ γι' αὐτὸ μπορεῖ ὁ Ὀδυσσεύς τώρα
 νὰ χαίρεται («καθότι αὐτὴ πῆρε δῶρα ἀπ' αὐτοὺς καὶ μὲ λόγια γλυκὰ τοὺς
 μάγεψε, ἐνῶ ἄλλοι τριγυροῦσε ὁ νοὺς της», σ 282 κέξ.). Ἐδῶ λοιπὸν ἀπ'

αὐτὰ τὰ λόγια δῆθεν τοῦ Ὀδυσσεά, τὰ ὅποια στήν παραδομένη Ὀδύσειά μας δὲν μποροῦν νὰ ἀποδοθοῦν σ' αὐτόν, συντίθεται ἓνα ὁλόκληρο ἔπος.

Ἀλλὰ εἶναι πράγματι ὀρθὸν τὸ ὅτι ὁ Ὀδυσσεάς οὐσιαστικὰ δὲν γνωρίζει τί θέλει καὶ τί δὲν θέλει ἢ Πηνελόπη; Ὁ Ὀδυσσεάς ὅμως ἀντιλαμβάνεται ἀμέσως, ὅτι ἡ Πηνελόπη σχεδίαζε κάποιο τέχνασμα. Ἀπὸ τοὺς ἄλλους κανεῖς, οὔτε ὁ Τηλέμαχος οὔτε οἱ μνηστήρες οὔτε οἱ ὑπηρέτριες, δὲν κατάλαβε τίποτα, παρὰ μόνο ὁ Ὀδυσσεάς. Ἀπὸ τὴν ἄλλήν μεριά γνωρίζει ὁ Ὀδυσσεάς, ἐπειδὴ συνεργάζεται μετὰ τὸν Τηλέμαχο πού ξέρει καλὰ τοὺς πόθους καὶ τοὺς σκοποὺς τῆς Πηνελόπης, ὅτι ἡ Πηνελόπη δὲν ἤθελε νὰ παντρευτεῖ. Στὴν ραψωδία π 125 κξ. ὁ Τηλέμαχος ἐνημερώνει σχετικά τὸν Ὀδυσσεά, ὅτι δηλαδὴ ἡ Πηνελόπη δὲν θέλει νὰ παντρευτεῖ.

Ἀλλὰ ἀπ' αὐτὴ καὶ μόνο τὴν γνώση (ὅτι δηλαδὴ ἡ Πηνελόπη δὲν θέλει νὰ παντρευτεῖ) δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ συμπεράνει, οὔτε κι αὐτὸς ὁ Ὀδυσσεάς, ὅτι ἡ Πηνελόπη ἔχει ἀκριβῶς πραγματοποιήσει ἐδῶ ἓνα τέχνασμα. Οὔτε ἀκόμα ὁ ἀκροατὴς ἢ ἀναγνώστης τὸ ἔχει ἀντιληφθεῖ. Οὔτε τὸ γεγονός ὅτι ὁ Ὀδυσσεάς ὡς πολυμήχανος ἀντιλαμβάνεται ἀμέσως τὰ τεχνάσματα ἀποτελεῖ ἱκανοποιητικὴ λύση. Θὰ πρέπει νὰ συνέβη ἢ νὰ λέχθηκε κάτι πού γιὰ τὸν Ὀδυσσεά, καὶ μόνο γι' αὐτόν, νὰ κάνει σαφές ὅτι ἡ Πηνελόπη χρησιμοποίησε ἀκριβῶς ἓνα τέχνασμα. Καὶ αὐτὸ — ἐπειδὴ δὲν συνέβη τίποτα ἄλλο — μπορεῖ νὰ εἶναι μόνο ὁ λόγος τῆς Πηνελόπης: ὁ ἀποχαιρετιστήριος δηλαδὴ λόγος τοῦ Ὀδυσσεά, τὸν ὁποῖον γνωρίζουν μόνο ἡ Πηνελόπη καὶ ὁ Ὀδυσσεάς. Ὅταν ἀκούει ὁ Ὀδυσσεάς ὅτι ὁ ἀποχαιρετιστήριος λόγος του σὲ ὁρισμένα σημεῖα ἢ στὸ σύνολό του ἀποδόθηκε παραποιημένος ἢ καλύτερα ἐπινοήθηκε (!), τότε συμπεραίνει ἀμέσως, μετὰ τὸ σχετικὸ τάλαντο πού ἔχει νὰ ἀντιλαμβάνεται τίς παγίδες, ὅτι μιὰ τέτοια παραποίηση πρέπει νὰ ἔχει κάποιο νόημα καὶ δὲν θὰ ἀργήσει νὰ τὸ συλλάβει.

Αὐτὸς ὁ ἀποχαιρετιστήριος λόγος μπορεῖ στὸ μεγαλύτερό του μέρος νὰ ἀποδόθηκε εἴτε σωστὰ εἴτε ὄχι. Αὐτὸ στὶς λεπτομέρειές του δὲν εἶναι δυνατό οὔτε νὰ ἀποδειχτεῖ οὔτε νὰ ἀνασκευαστεῖ. Καὶ αὐτὸ δὲν ἐνδιαφέρει καθόλου στὴν προκειμένη περίπτωση.

Ἀλλὰ αὐτὸ πού εἶναι ἐντελῶς ἀναξιόπιστο εἶναι τὸ τέλος (σ 269 κξ.): «ὅταν δεῖς πῶς τὸ παιδί μας ἔβγαλε γένεια (σὲ εἴκοσι δηλαδὴ χρόνια περίπου), ἄφησε πιά τὸ σπίτι σου, παντρεύσου μ' ὅποιον θέλεις» (!). Εἶναι ἐντελῶς γελοῖο καὶ παράλογο νὰ δεχτοῦμε ὅτι ὁ Ὀδυσσεάς παίρνει πρὶν ἀπὸ εἴκοσι χρόνια μέτρα, ὅτι δηλαδὴ ἐπιτρέπει ἢ ἀκόμη κανονίζει προκαταβολικὰ τὸν γάμο τῆς γυναίκας του μετὰ ἀπὸ εἴκοσι χρόνια. Κι ἐκτὸς ἀπ' αὐτὸ ἀποκομίζει κανεὶς τὴν ἐντύπωση, ὅτι ἡ μητέρα ἐνὸς γιου, ἐνὸς βασιλόπουλου, ὅταν αὐτὸ γίνεται εἴκοσι ἐτῶν, πρέπει νὰ ἐγκαταλείψει

τὸ παλάτι. Γιὰ κάτι τέτοιο ὅμως δὲν μπορεῖ ποτὲ καὶ σὲ καμμιά περίπτωση νὰ γίνεи λόγος. Ὁ Ὀδυσσεύς δὲν μπορεῖ ποτὲ νὰ ξέρει ὅτι μιὰ μέρα, μετὰ ἀπὸ εἴκοσι χρόνια, θὰ βρίσκονται στὸ παλάτι πολλοὶ μνηστήρες ποὺ θὰ τρελλαίνονται γιὰ τὴν Πηνελόπη. Μὲ ἄλλα λόγια, αὐτὸς ποὺ μιλάει ἐδῶ δὲν εἶναι ὁ Ὀδυσσεύς, ἀλλὰ ἡ Πηνελόπη ποὺ ἐπινοεῖ τὴν ἱστορία γιὰ τὴν συγκατάθεση δῆθεν τοῦ Ὀδυσσεύα, γιὰ νὰ ἐξαπατήσει τοὺς μνηστήρες ἔτσι, ὥστε οἱ τελευταῖοι ἐντελῶς ἀνυποψίαστοι (γιὰ τὸ σχέδιό της) νὰ φέρουν δῶρα. Ἄν ὁ ἴδιος ὁ Ὀδυσσεύς εἶχε δώσει τότε (πρὸ εἴκοσι ἐτῶν) τὴ συγκατάθεσή του, ἡ Πηνελόπη δὲν θὰ ἔχει πιά τώρα καμμιά ἀντίρρηση γιὰ τὸν γάμο, σκέπτονται οἱ μνηστήρες καὶ φέρνουν ἔτσι πρόθυμα δῶρα. Αὐτὸ τὸ ἀντιλαμβάνεται ὁ Ὀδυσσεύς ἀπὸ τὴν παραποίηση τοῦ ἀποχαιρετιστήριου λόγου του. Γιατὶ ξέρει ἀσφαλῶς τί εἶχε πεῖ τότε ἢ, πολὺ περισσότερο, τί δὲν εἶχε πεῖ. Μαζί του ἀντιλαμβάνεται αὐτὸ καὶ ὁ ἀκροατής.

Γνωρίζει τώρα ὁ ἀκροατής ὅτι ἡ Πηνελόπη σχεδιάζει κάτι, ἀλλὰ δὲν γνωρίζει ἀκόμα τί εἶναι αὐτό. Αὐτὸ κυρίως τὸ τέχνασμα, μὲ τὸ ὁποῖο οἱ μνηστήρες τὴν παθαίνουν καὶ τελικὰ ἀποκροῦνται (ἐξοντώνονται) καὶ ἐν σχέσει μὲ τὸ ὁποῖο ἡ σκηνὴ τῶν δώρων εἶναι μόνο ἓνα προπαρασκευαστικὸ τέχνασμα, παραμένει ἀκόμα ἀνοιχτό.

Αὐτὸ τὸ τέχνασμα πρέπει, ὅπως ἤδη εἴπαμε, νὰ εἶναι τέτοιο, ὥστε οἱ μνηστήρες νὰ παραμείνουν ἀπροβλημάτιστοι, καὶ τέτοιο, ὥστε νὰ μὴ τοὺς δίνει λαβὴ νὰ φτάσουν στὴν ὑποψία. Πρέπει αὐτὸ νὰ εἶναι κάτι, ποὺ νὰ προκύπτει φυσικὰ καὶ ἀναγκαῖα ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ Πηνελόπη τώρα πλεόν (ἐπειδὴ τὸ ἔχει ἤδη ὑποσχεθεῖ καὶ μὲ τὴν σκηνὴ τῶν δώρων τὸ ἔχει ἐπιβεβαιώσει) θέλει νὰ παντρευτεῖ.

Καὶ ὁ ποιητὴς παρουσίασε τὸ τέχνασμα αὐτὸ τόσο ἔξυπνα καὶ ἀνυποψίαστα, ὥστε νὰ βάζει τοὺς ἴδιους τοὺς μνηστήρες νὰ δείχνουν τὸ δρόμο (πρὸς τὸ τέχνασμα-παγίδα τους): σ 288-89 *ἡμεῖς δ' οὐτ' ἐπὶ ἔργα πάρος γ' ἴμεν οὔτε πη ἄλλη, // πρὶν γέ σε τῷ γήμασθαι Ἀχαιῶν, ὅς τις ἄριστος*. "Ὅ,τι δηλαδὴ προκύπτει γιὰ τὴν Πηνελόπη, εἶναι φυσικὰ τὸ ὅτι πρέπει νὰ ἐκλέξει ἓναν μεταξὺ τῶν μνηστήρων, γιατί ἓναν μόνο ἀπ' αὐτοὺς μπορεῖ νὰ παντρευτεῖ.

Αὕτῃ ἡ ἀπόλυτα ἀναγκαῖα προϋπόθεση, νὰ ἐκλέξει ἓναν ἀπ' τοὺς πολλούς, εἶναι ἐντελῶς εὐλογητὴ γιὰ τοὺς μνηστήρες καὶ δὲν ἔχει τίποτα τὸ δόλιο, δίνει ὅμως στὴν Πηνελόπη τὴν δυνατότητα νὰ ξαναπάρει πάλι τὴν κατάσταση στὰ χέρια της καὶ νὰ τὴν ὁδηγήσει ἐκεῖ ποὺ αὕτῃ θέλει.

Ἡ Πηνελόπη χρειάζεται μόνο νὰ ζητήσῃ ἀπὸ τοὺς μνηστήρες κάτι ποὺ κανεῖς τους δὲν θὰ μπορέσῃ νὰ πραγματώσῃ. Τότε θὰ εἶχε κρατήσῃ τὴν ὑπόσχесή της καὶ συγχρόνως θὰ ἦταν γιὰ πάντα ἐλεύθερη ἀπὸ κάθε ὑποχρέωση, ἢ τέλος πάντων γιὰ τὸ διάστημα ποὺ θὰ χρειαζόταν νὰ περάσῃ,

μέχρι να εξακριβώσει ότι ο 'Οδυσσεύς δεν ζούσε πλέον.

Την άλλη μέρα ζητάει ή 'Αθηνά με τρόπο έντυπωσιακό από την Πηνελόπη να θέσει στους μνηστήρες το τόξο του 'Οδυσσεά και τα άστραφτερά σίδερσ για άγώνα και άρχή του φόνου (έξοντώσεως των μνηστήρων).

"Ηδη την προηγούμενη νύχτα (τ 572 κέξ.) είχε πεί ή Πηνελόπη στόν 'Οδυσσεά ότι θά θέσει στους μνηστήρες άγώνα τόξου. Φυσικά δέν λέγει, με ποιά έλπίδα το κάνει τοῦτο. Το τέχνασμα και τόν τρόπο, με τόν όποιο θά ένεργήσει, ώστε να ματαιώσει τα σχέδια των μνηστήρων, τα κρατάει για τόν έαυτόν της, όπως άκριβώς και ο 'Οδυσσεύς κρατάει μυστικό το σχέδιό του για την έξόντωση των μνηστήρων.

'Ως άποφασιστικό κίνητρο του άγώνα τόξου θέτει ή Πηνελόπη το έξης: φ 75 *ὅς δέ κε ῥηϊτ'έντανύση βιδὸν ἐν παλάμῃσι //* και διοιστεύση πελέκεων δυοκαίδεκα πάντων, *// τῷ κεν ἄμ'έσποιμην, νοσφισσαμένη τόδε δῶμα.* "Όλοι οί μνηστήρες συμφωνοῦν («όποιος τεντώσει την χόρδή του εύκολότερα και περάσει δώδεκα τσεκούρια με σαίτα»). Το πράγμα παρουσιάζεται έτσι, σαν να μπορεί ο καθένας να το πετύχει αυτό, και μόνο ή εύκολία, με την όποία θα το πετύχει ο καθείς, θα κρίνει τόν άγώνα (φ 75 *ὅς δέ κε ῥηϊτ'έντανύση βιδὸν ἐν παλάμῃσι*).

'Αναρωτιέται κανείς, πώς μπορεί ή εύκολία να άποτελέσει κριτήριο: 'Ο Α' το πέτυχε εύκολότερα από τόν Β', αλλά πιό εύκολα άπ' όλους το πέτυχε ο Γ'. Πώς μπορεί ή εύκολία να όδηγήσει σε μιá άπόφαση; 'Ασφαλώς δέν είναι δυνατό να έχουμε ξεκάθαρο άποτέλεσμα μ' ένα τέτοιο κριτήριο. "Ετσι με τόν άγώνα τόξου δέν μπορεί να παρθεϊ καμμιá άπόφαση.

"Όλοι έχουν πεποιθήση στόν έαυτόν τους, ότι θα τεντώσουν το τόξο και όλοι το επιχειροῦν, εκτός από τόν 'Αντίνοο (φ 257 κέξ.)' αλλά κανείς δέν τα καταφέρνει. Δέν παίρνεται έτσι καμμιá άπόφαση και ο άγώνας αναβάλλεται για την άλλη μέρα. 'Αλλά τελικά δέν θα πραγματοποιηθεϊ: 'Ο 'Οδυσσεύς προλαβαίνει και παίρνει στα χέρια του το τόξο, και άρχίζει ο φόνος των μνηστήρων.

Το πανούργο σχέδιο της Πηνελόπης, που πραγματοποιεϊται σε δυό φάσεις (σκηνή των δώρων — άγώνας τόξου) περνάει στο σχέδιο του 'Οδυσσεά, χωρίς να χρειαστεί να επαναληφθεϊ ο άγώνας τόξου. 'Ο θάνατος των μνηστήρων κάνει περιττή την έρώτηση, ποιός είναι ο καλύτερος άπ' τους μνηστήρες. 'Αλλά είναι εξίσου βέβαιο ότι ή έξυπνη Πηνελόπη με αὐτοῦ τοῦ εἰδους την δράση της άποδεικνύεται άντάξια τοῦ άντρα της. Το σχέδιό της, το όποιο δυό φορές ύπαγορεύεται με τρόπο έντυπωσιακό από την 'Αθηνά, έχει πραγματοποιηθεϊ κατά τρόπο τέλειο ή άνυπέρβλητο.

“Ὅτι καὶ ἓνα τόσο ἔξυπνο σχέδιο εἶναι συνυφασμένο μὲ κινδύνους, καθότι ἡ Πηνελόπη δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἀπόλυτα σίγουρη ὅτι πραγματικά κανεὶς ἀπὸ τοὺς μνηστῆρες δὲν θὰ μπορέσει νὰ ἀνταποκριθεῖ σ’ ὅ,τι ζητάει, εἶναι σαφές, καὶ ἔτσι ἐξηγοῦνται οἱ μέχρι τὸ τέλος ἐπιφυλάξεις της, οἱ φόβοι της καὶ οἱ θρήνοι της. Ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ραψωδία σ 157 κέξ. δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ ἀμφιβάλλει γιὰ τὴν συνέπεια τῆς δράσης της γενικά.